

Створення, охорона, захист і комерціалізація об'єктів права інтелектуальної власності:
матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю,
присвяченої Міжнародному дню інтелектуальної власності.
(м. Київ, 25 квітня 2025 р.): ел. збірник. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2025)

УДК 347.1, 341.1/.8

УПРАВЛІННЯ ПРАВАМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ У ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОСМІЧНИХ КОНСОРЦІУМАХ

Р. С. Пічко

к.ю.н., старший науковий співробітник Центру досліджень інтелектуальної
власності та трансферу технологій НАН України (м. Київ).

ORCID-0000-0002-2759-5994

GOVERNANCE OF INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS IN TRANSNATIONAL SPACE CONSORTIA

R. S. Pichko

Ph.D., senior research fellow of the Center for intellectual property studies and
technology transfer National Academy of Sciences of Ukraine, (Kyiv)

ORCID-0000-0002-2759-5994

***Анотація:** У статті здійснено спробу концептуально-правового аналізу управління правами інтелектуальної власності у транснаціональних космічних консорціумах. Такі консорціуми розглядаються як гнучка модель договірної та нормативної координації, що функціонують у багаторівневому та поліюрисдикційному правовому середовищі. Постулюється, що право інтелектуальної власності виступає і об'єктом, і механізмом взаємодії суб'єктів консорціуму, формуючи інфраструктуру обміну знаннями, даними, технологіями.*

***Ключові слова:** право інтелектуальної власності, міжнародне космічне право.*

Annotation: *The article presents an attempt at a conceptual and legal analysis of the governance of intellectual property rights within transnational space consortia. These consortia are viewed as flexible models of contractual and normative coordination, operating within a multilevel and multi-jurisdictional legal environment. It is postulated that intellectual property law functions both as an object and as a mechanism of interaction among consortium participants, forming an infrastructure for the exchange of knowledge, data, and technologies.*

Keywords: *intellectual property law, international space law.*

З огляду на розуміння транснаціональної корпорації як підприємства, що об'єднує юридичних осіб будь-яких організаційно-правових форм і видів діяльності в двох чи більше країнах і провадить єдину політику та загальну стратегію завдяки одному або декільком центрам прийняття рішень [1], можна стверджувати, що її правовою особливістю є унітарна або холдингова модель управління, за якої глобальна економічна стратегія координується з єдиного центру прийняття ключових рішень. Зазвичай таким центром є материнська компанія, яка відіграє роль політичної метрополії всієї корпорації. В правовому відношенні транснаціональні корпорації не мають спеціального міжнародного статусу (хоча спроби в цьому напрямку здійснюються), однак їх нормативний вплив опосередковано визнається в численних інструментах soft law, до яких можна віднести, наприклад, Керівні принципи ОЕСР для багатонаціональних підприємств та Керівні принципи ООН щодо бізнесу і прав людини. Останні слід розуміти як одне ціле й тлумачити їх, індивідуально й колективно, з точки зору їхньої мети – посилення стандартів і практик у сфері бізнесу і прав людини з тим, щоб окремі особи й громади, чиї інтереси зачіпаються, могли досягати вимірювальних результатів, і в цьому аспекті тлумачити їх як внесок у

забезпечення соціально стійкої глобалізації [2]. Зазвичай транснаціональні корпорації мають за мету отримання прибутку, що і зумовлює появу різних опосередкованих правил та регуляцій, які б повертали соціальну відповідальність орієнтованій на прибуток діяльності корпорацій. В свою чергу консорціуми можуть не мати комерційної мети, але досягати глобально-стратегічних, політичних, наукових, оборонних або інфраструктурних цілей. Вони є елементом нової інституційної парадигми, де право не лише регулює, а закон приймається відповідним органом, а й формується у межах співпраці приватного й публічного секторів. Тобто право виступає як відносини, а не лише як припис. На відмінну від транснаціональної корпорації, транснаціональний консорціум за своїм призначенням не має єдиної корпоративної структури. Його структура визначається альянсом юридично самостійних державних, приватних або змішаних суб'єктів, які об'єднують ресурси, можливості та інфраструктуру з метою реалізації великомасштабних проєктів. Це обумовлює їх інституційну гнучкість що дозволяє ефективно досягати цілі, наприклад такого проєкту як «угоди Артеміди», який як заявляється призначений для підвищення безпеки космічних операцій, зменшення невизначеності та сприяння сталому та корисному використанню космосу для всього людства [3]. Крім цього транснаціональні консорціуми можуть стати інституційно гнучкими платформами у реалізації майбутніх проєктах щодо видобутку ресурсів на астероїдах чи в проєктах колонізації.

Отже, головна відмінність полягає в тому, що консорціум — це форма мережевої інтеграції, де відсутній єдиний суб'єкт управління, а взаємодія відбувається на основі контрактального узгодження протоколів, меморандумів, міжнародних угод, виявляючи властивості своєрідної governance-платформи. Він виступає не просто як кооперативне утворення з економічною чи будь-якою

іншою метою, а являє більш інституційну систему, що здатна формувати, впроваджувати і змінювати правила, які мають певний нормативний ефект для її учасників і можуть мати його і для зовнішнього середовища. Зрозуміло, що у деяких випадках роль транснаціональних корпорацій залишається визначальною — зокрема, у сфері масового запуску супутників або розбудови комунікаційних платформ. В контексті модернізації міжнародного космічного права транснаціональні консорціуми в космічній галузі повинні розглядатися не як аномалія міжнародного права, а як нова форма глобального урядування, що поєднує право, економіку, технологію і політику в єдиний функціональний простір.

Це обумовлюється тим, що космічна діяльність — галузь, яка апріорі тяжіє до інтернаціонального співробітництва, мультикультуралізму та мультисуб'єктності (чи мультіакторності). У ній все більше поєднуються інтереси національних держав, приватних компаній, наукових установ і міжнародних організацій. На погляд автора транснаціональна корпорація це суб'єкт глобалізованого ринку, а транснаціональний консорціум — це суб'єкт глобального управління в умовах багаторівневої нормативності та фрагментованої суб'єктності. Коопераційна форма реалізації амбітних космічних проєктів зумовлює розуміння консорціуму як форми партнерства, що дозволяє інтегрувати ці різні суб'єкти в одну платформу взаємодії без потреби централізованої корпоративної структури. Особливо це важливо для таких чутливих сфер, як правовий режим результатів наукової діяльності, розподіл прав на винаходи, програмне забезпечення, ноу-хау. Тобто як і завжди, так і у космічній діяльності інтелектуальна власність являє собою стратегічний актив, особливість якого полягає в тому, що він здебільшого створюється у рамках кооперації, а не внутрішніх корпоративних структур. Учасники космічних проєктів — конструкторські бюро, дослідницькі центри,

стартапи, державні агентства — створюють спільні інноваційні продукти, і розподіл прав на них потребує не уніфікації, а договірної гнучкості, яку консорціуми здатні забезпечити. Універсальні політики чи правила з питань права інтелектуальної власності, які властиві транснаціональним корпораціям, формалізують положення того, що всі права інтелектуальної власності так чи інакше належать чи будуть належати або материнській компанії, або її афілійованим структурам, часто виявляються надто жорсткими або юридично невідповідними міжнародним космічним проєктам. І в цьому контексті консорціуми здатні об'єднувати правові культури, нормотворчі традиції, галузеві стандарти, формуючи нову інституційну реальність — гнучку, децентралізовану, проте юридично легітимізовану через договірний процес. Тобто, транснаціональні консорціуми порівняно з транснаціональними корпораціями, які все ж таки залишаються більш замкненими системами із переважно внутрішнім корпоративним правом, мають значний нормотворчий потенціал, оскільки не обмежуються корпоративною логікою. Таким чином, у світлі зростаючої складності космічних програм, інтенсифікації комерціалізації космічної діяльності, акценту на державно-приватному партнерстві та важливості спільного володіння результатами інтелектуальної діяльності, саме транснаціональний консорціум виглядає більш відповідним інструментом для ефективної комерціалізації прав на об'єкти інтелектуальної власності та посиленню інноваційної діяльності.

Реалізація цього поступово починає проявлятися на практиці. Зокрема у Звіті Організації економічного співробітництва та розвитку OECD "Space Technology Transfers and their Commercialisation" опублікованому у 2021 р. [4] розкривається бачення Організації на механізми передачі космічних технологій від державних програм до різних секторів економіки, серед яких ключову роль відіграють

державна підтримка та тісна співпраця між науковими установами та промисловістю. Нарівні традиційних способів комерціалізації, таких як патентування, ліцензування виділяється актуальність створення спільних підприємств, які сприяють інтеграції інновацій у реальний сектор економіки. Привертає увагу і стратегічний план Японського агентства аерокосмічних досліджень (JAXA) на 2024 рік, викладений у документі "JAXA 2024" [5]. Так агентство декларує прагнення до посилення комерціалізації власних інноваційних розробок. Важливим аспектом є активізація міжнародної співпраці з такими організаціями, як NASA та ESA, що відкриває нові можливості для спільних досліджень та обміну технологіями. Крім того, JAXA підкреслює важливість взаємодії з приватним сектором, сприяючи передачі технологій та підтримуючи стартапи в аерокосмічній галузі. Посилюючи таким чином свої заходи щодо використання результатів своїх досліджень і розробок для сприяння створенню нових підприємств і відкритих інновацій, що допоможе розширити як космічну галузь, так і діапазон космічної діяльності. Цікаво, що для ліцензування JAXA гарантує, що японська промисловість зможе широко використовувати її інтелектуальну власність, виплачуючи відповідні ліцензійні платежі. При цьому іноземним компаніям JAXA надасть ліцензію, коли вважатиме це необхідним для підвищення міжнародної конкурентоспроможності японської промисловості [6]. Обидва наведені документи підкреслюють значущість створення інноваційних екосистем, що об'єднують державні та приватні ініціативи. Водночас, OECD наголошує на потребі уніфікації метрик для оцінки впливу трансферу технологій, тоді як JAXA зосереджується на практичних аспектах впровадження інновацій та розширенні міжнародного співробітництва. Тим не менш видно, що успішний трансфер та комерціалізація космічних технологій вимагають комплексного підходу, що поєднує розробку ефективних політик, створення сприятливого

правового середовища, активізацію міжнародної співпраці та підтримку інноваційних підприємств. Важливим є також врахування як міждисциплінарних зв'язків, так і нормативно-ціннісних зв'язків, що виникають у процесі інтеграції космічних технологій у різні сфери економіки та суспільства. На тлі цього зрозуміло, що режими управління правами інтелектуальної власності у транснаціональних космічних консорціумах формуються в умовах багаторівневої нормативно-правової складності, де перехрещуються різні юрисдикції держав-учасниць, суб'єктизовані корпоративні механізми управління та інструменти договірних конструкцій, що забезпечують обіг нематеріальних активів у високотехнологічному секторі. В таких міждержавних космічних проєктах правовий режим інтелектуальної власності не може ґрунтуватися виключно на положеннях національного права окремих юрисдикцій. Навпаки, він формується як гібридна система — результат інтеграції контрактних механізмів приватного міжнародного права, норм міжнародних угод, корпоративного регламентування, внутрішньої політики консорціуму, а також публічно-правових імперативів, пов'язаних із технологіями подвійного призначення та обмеженнями експортного контролю. І режим управління правами інтелектуальної власності неминуче стикається з регуляторною політикою держав — учасників консорціуму. Особливо це проявляється у сфері трансферу технологій, що мають критичне значення для національної безпеки та оборони. Національні норми експортного контролю, обмеження передачі технологій нерезидентам, правовий режим державної участі у спільних розробках — усе це формує специфіку обмежень, які повинні бути імplementовані у внутрішні договори консорціуму. Відтак постає проблема узгодження приватноправових і публічно-правових регуляторів у межах єдиного правового поля для досягнення заявленої спільної мети. Отже, особливої ваги набуває так зване «ex ante-ліцензування», коли до початку проєкту передбачається

алгоритм обігу прав, що виключає конфлікти у подальшому. В потенціалі це призводить до інституціоналізації колективної форми управління правами на інтелектуальну власність у консорціумі. Це може виявлятися як у створенні спеціального органу управління, наприклад, технологічного офісу або центра інтелектуальної власності в межах консорціуму, так і у використанні незалежних операторів, які виконують функції арбітражу, реєстрації, комерціалізації або ліцензування. В будь-якому разі саме ці окреслені структури забезпечують відповідність між інтересами інвесторів, розробників, державних органів, інтересів держави та зовнішніх користувачів. Однак якщо правовий режим є надмірно централізованим, це може породжувати ризики бюрократизації та зниження гнучкості в обігу технологій. З іншого боку - якщо ж права надмірно децентралізовані, то виникає загроза фрагментації інтелектуального потенціалу залучених суб'єктів до реалізації проєкту. Саме тому нормативне балансування між централізованим і децентралізованим управлінням у транснаціональних космічних консорціумах є однією з ключових задач їх внутрішнього правового регулювання та управління.

У підсумку відмітимо, що система чи заходи з управління правами інтелектуальної власності за таких умов виконує не лише техніко-юридичну функцію оформлення та охорони правомірного використання результатів інтелектуальної творчої діяльності, але і стратегічного інструменту інноваційної політики, забезпечуючи як еквівалентність участі, так і баланс інтересів суб'єктів, а головне - механізми інституційної формалізації спільного використання технологій та інших об'єктів права інтелектуальної власності. Правовий режим управління правами інтелектуальної власності у коопераційних міжнародних космічних проєктах буде дедалі більше набувати системного характеру. Від простого оформлення прав до побудови комплексних регуляторних інституційних

Створення, охорона, захист і комерціалізація об'єктів права інтелектуальної власності:
матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю,
присвяченої Міжнародному дню інтелектуальної власності.
(м. Київ, 25 квітня 2025 р.): ел. збірник. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2025)

механізмів, які забезпечують функціональну єдність технологічного обігу, економічної доцільності, правової легітимності та геополітичної виваженості, що і спровокує інституалізацію такої спільної діяльності у вигляді транснаціонального космічного консорціуму. В короткостроковій перспективі це вимагатиме та провокуватиме як розвиток спеціальних міждержавних правових механізмів, так і посилення інтеграційних зусиль на рівні договірному конструювання правових режимів нового покоління з обов'язковою модернізацією міжнародного космічного права.

Література

1. United nations conference on trade and development / World Investment Report/ Transnational Corporations and Export Competitiveness URL: https://unctad.org/system/files/official-document/wir2002_en.pdf (дата звернення: 10.04.2025).
2. Керівні принципи щодо бізнесу і прав людини URL: <https://legalforum.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/06/kerivni-principi-onn.pdf> (дата звернення: 10.04.2025).
3. Space Exploration and the Artemis Accords URL: <https://2017-2021.state.gov/dipnote-u-s-department-of-state-official-blog/space-exploration-and-the-artemis-accords/> (дата звернення: 10.04.2025).
4. SPACE TECHNOLOGY TRANSFERS AND THEIR COMMERCIALISATION URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2021/07/space-technology-transfers-and-their-commercialisation_270306c4/0e78ff9f-en.pdf (дата звернення: 10.04.2025).
5. Sustainability Report 2024 Japan Aerospace Exploration Agency URL: https://global.jaxa.jp/about/iso/pdf/JAXA_2024_e.pdf (дата звернення: 10.04.2025).

Створення, охорона, захист і комерціалізація об'єктів права інтелектуальної власності:
матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю,
присвяченої Міжнародному дню інтелектуальної власності.
(м. Київ, 25 квітня 2025 р.): ел. збірник. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2025)

6. Japan Aerospace Exploration Agency Policy on Intellectual Property

URL:https://global.jaxa.jp/about/ip_policy/index_e.html (дата звернення: 10.04.2025).